

ALİ YAŞAR SARIBAY

Türkiye'de Modernleşme Din ve Parti Politikası

'Millî Selâmet Partisi Örnek Olayı'

Gözden
Gecirilmiş
Yeni
Baskı

Ali Yaşar Sarıbay
Kitaplığı 07

dünbugün
yarın

Bu PDF dokümanı, kitabın bir kısmını içermektedir.
DBY okurları için özel olarak oluşturulmuştur.

“dün”den öğrendiklerinle
“bugün”ü yaşamak
“yarın”ları aydınlatır.

“dün”den öğrendiklerinle
“bugün”ü yaşamak
“yarın”ları aydınlatır.

© 2025, DÜN BUGÜN YARIN YAYINLARI™

Tüm hakları saklıdır. Kaynak gösterilerek tanıtım amacıyla ve araştırma için yapılacak kısa alıntılar dışında, yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir şekilde kopya edilemez, elektronik ve mekanik yolla çoğaltılıp, yayımlanamaz ve dağıtılamaz.

DBY: 435
Ali Yaşar Sarıbay Kitaplığı: 07

ISBN 978-625-5905-02-4
Sertifika No: 52315

Baskı Tarihi: İstanbul, 2025

Yazar:
Ali Yaşar Sarıbay

Editör:
Gülbeyaz Karakuş

Yayın Yönetmeni:
İrfan Güngörür

Kapak/Mizanpaj:
DBY Ajans

Baskı/Cilt:
Sayfa Basım San. Tic. Ltd. Şti.
(Sertifika No: 77079)

KÜTÜPHANE BİLGİ KARTI / Library Cataloging-in-Publication Data (CIP)

Sarıbay, Ali Yaşar

Türkiye’de Modernleşme Din ve Parti Politikası

/ Ali Yaşar Sarıbay (Prof. Dr.) Editör: Gülbeyaz Karakuş (Dr. Öğr. Üyesi)

İstanbul : DBY Yayınları, 2025.

264 s. ; 13,5 x 21,0 cm __ (DBY Yayınları ; No. 435) __ Dizin var.

ISBN 978-625-5905-02-4

1- Siyaset Bilimi 2- Modernleşme 3- Din Politikası 4- Parti Politikası

DÜN BUGÜN YARIN YAYINLARI
Ankara Caddesi, Ünal Han No: 21/4
Cağaloğlu, Eminönü - Fatih / İstanbul
www.dby.com.tr • dby@dby.com.tr
Tel.: +90 212 526 98 06

İçindekiler

Kısaltmalar	6
Yeni(den) Baskıyı Sunuş	11
Teşekkür	17
Önsöz	19
Giriş	21

BİRİNCİ BÖLÜM

MODERNLEŞME KURAMI:

YAPISAL-İŞLEVSEL BİR ÇÖZÜMLEME

I. Modernleşme Kavramı: İlgili Yazına Kısa Bir Bakış.....	27
A. Modernleşme mi, Batılılaşma mı?.....	32
1. Milliyetçilik Akımının Gelişmesi.....	33
2. Uluslararası Güç Dengesi Siyaseti.....	33
3. Uluslararası Kuruluşların Rolü.....	33
B. Modernleşmenin Yapısal Dinamikleri.....	39
1. Yapısal/İşlevsel Farklılaşma.....	39
2. Sosyal Hareketlenme.....	44

II. Modernleşme-Din İlişkisi	46
A. Modernleşme Karşısında Dinin Konumu	46
B. Modernleşme ve Bir İdeoloji Olarak İslâm	57
III. Modernleşme Sürecinde Siyasal Partilerin İşlevi	65

İKİNCİ BÖLÜM
TARİHSEL BAĞLAM:
TÜRKİYE’NİN MODERNLEŞME SÜRECİ
ve İSLÂMCI İDEOLOJİ

I. Osmanlı İmparatorluğu’nu Batılılaşmaya İten Nedenler	71
II. Batılılaşma Girişimleri Karşısında İslâmci İdeoloji	84
III. Türk Devrimi ve Modernleşme Girişimleri	92
IV. Kemalist İdeoloji ve Sekülerizasyon Sorunu	100

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
MİLLÎ SELÂMET PARTİSİ’NİN
DOĞUŞU, GELİŞMESİ ve İDEOLOJİSİ

I. Millî Nizam Partisi Hareketi	111
A. Hareketi Doğuran Sosyo-Ekonomik Ortam: Modernleşme Sürecinde Sosyal Bölünmelerin Siyasal Gruplara Yansıması	111
B. Millî Nizam Partisi’nin Kuruluşu ve Programının İçerdiği Esaslar	124
C. MNP’nin Kapatılması	134
II. Millî Selâmet Partisi’nin Kuruluşu, Örgütlenişi ve İdeolojik Temeli	138
A. Kuruluş ve Örgütleniş	138
B. İdeolojik Temel: ‘Millî Görüş’ün Dayandığı Esaslar	141
1. İç Barış	143
2. Devlet-Millet Kaynaşması	143
3. Yeniden Büyük Türkiye Meşalesi	144
4. Manevî Kalkınma	144
5. Maddî Kalkınma	144

C. Millî Görüş Açısından Atatürk ve ‘Atatürk Devrimleri’	148
D. Millî Görüş Açısından Laiklik Sorunu	150
E. Millî Görüş Açısından Türkiye’nin Sanayileşme Sorunu	155

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
MİLLÎ SELÂMET PARTİSİ’NİN SOSYAL TEMELİ ve
İDEOLOJİSİNİN UYGULAMAYA YANSIMASI

I. MSP’nin Oy Tabanı: 1973 ve 1977 Genel Seçimleri Verilerine Göre	165
A. 1973 Genel Seçimleri ve MSP	165
1. AP’nin Kaybettiği Oyların MSP’nin Kazandığı Oylarla İlişkisi	170
2. 1973 Seçimlerinde MSP’nin Milletvekili Çıkardığı İller ve Bu İllerdeki Oy Gücü	174
3. 1973 Seçimlerinde MSP Oylarının İllerin Gelişmişlik Düzeyine Göre Dağılımı	177
4. Kentleşme Olgusu Açısından MSP Oylarının Gösterdiği Özellikler	181
B. 1977 Genel Seçimleri ve MSP	187
1. MSP’nin Oransal Oy Kaybının Açıklamaları	188
2. 1977 Seçimlerinde MSP’nin Milletvekili Çıkardığı İller ve Bu İllerdeki Oy Gücü	197
3. MSP’nin 1977 Seçimlerinde 1973 Seçimlerine Göre Önemli Oranda Oy Kaybettiği İller	199
4. MSP’nin 1977 Seçimlerinde 1973 Seçimlerine Göre Önemli Oranda Oy Kazandığı İller	201
5. 1977 Seçimlerinde MSP Oylarında İllerin Gelişmişlik Düzeyine Göre Dağılımı	202

II. Toplumdaki İşlevsel Bölünmelerin MSP'ye Yansıması.....	204
A. MSP'nin Oy Kaynağının İşlevsel Bölünmelerle Olan İlişkisi: Örneklem Yöntemiyle Yapılmış Üç Araştırma Sonuçlarına Göre	205
B. MSP Üst Kademesinin İşlevsel Bölünmelerle Olan İlişkisi	211
III. MSP İdeolojisinin Uygulamaya Yansıması.....	216
A. CHP - MSP Koalisyonu.....	216
B. Milliyetçi Cephe Koalisyonları.....	227
Sonuç	241
Kaynakça	249
Dizin	261

Yeni(den) Baskıyı Sunuş

Elinizdeki kitap, 1985 yılında yayımlanan *Türkiye’de Modernleşme, Din ve Parti Politikası, Millî Selâmet Partisi Örnek Olayı* başlıklı kitabımın yeni(den) basımı. Kitabın basımından 40, bu kitabın dayandığı doktora tezimin savunulmasından 46 yıl geçmiş bulunuyor. Doktora tezi olarak böyle bir konuya başlarken amacım, *Siyaset Sosyolojisi* disiplininin alt-dalı olan *Siyasal Partiler Sosyolojisi* konusunda uzmanlaşmaktı. Nitekim, bu amaç doğrultusunda o zamanki üniversite yasası (1750 sayılı yasa) çerçevesinde sağlanan bir bursla Amerika’ya *Iowa City Üniversitesi*’ne gittim ve doçentlik çalışmamı “Siyasal Parti Sistemleri” konusunda derinleştirme imkânını elde ettim. Gittikten (24 Ağustos) çok kısa bir süre sonra 12 Eylül 1980 darbesi oldu; parlamento, siyasal partiler kapatıldı. Siyasal parti sistemleri konusunda hevesim de büyük ölçüde kırıldı ve doktora tezimi genişleterek kitaplaştırma planım da suya düştü. MSP’nin “halefi” addedilen partilere dair yazdığım bazı makaleler haricinde siyasal partiler konusundan uzaklaştım. Dolayısıyla, MSP’ye bir daha dönmedim ve yeniden basımı önerilerine de kulak asmadım. Kitabın “yeni(den) basımı”, yayınevimin başlattığı “*Ali Yaşar Sarıbay Kitaplığı*” dizisinin bir unsuru olarak ortaya çıktı.

Kitap okunduğunda da görüleceği üzere, çalışma münhasıran bir siyasal parti incelemesi değildir. Bir partinin (Millî Selamet Partisi-MSP), bizâtihi sonucu olduğu Türkiye’nin modernleşme sürecinin “paradokslarına” / “patolojilerine”, temsil ettiği kesimlerin o süreci algılamaları, yorumlamaları doğrultusunda verdiği cevaptır. Bu bakımdan, MSP’nin “sistem karşıtı” bir parti olarak îfâ etmiş olduğu işlev, toplum yapısının bir başka sûretini göstermiş olmasıdır. Kitabın örtük (*implicit*) bir iddiası aslında budur. Yıllar önce, antropolog Arnold van Gennep’in aşağıdaki tespitini, o gün okumuş olsaydım, söz konusu îmâyı daha açık/belirgin (*explicit*) kılmış olurudum:

“Her genel toplum çok sayıda özel toplum barındırır. Özel toplumlar genel toplumdan ne kadar özerk ve belirgin sınırlara sahipse o toplum o kadar düşük bir uygarlık derecesinde bulunur. Modern toplumlarımızda birazcık belirgin olan yegâne ayrılık laik toplum ile dinsel toplum; yani ladini ile kutsal arasındadır. Rönesans’tan beri, bu iki özel toplum arasındaki ilişkiler, uluslar ve devletler içinde çok çeşitli bocalayışlara maruz kaldı. Yani bu bölünmeye tüm Avrupa devletlerinde rastlanır; laik toplumlar bir yanda dinsel toplumlar diğer yanda, temel esasları itibariyle ayrı ayrı bir arada dururlar.”¹

Gennep’in bu tespiti, esasında MSP’nin modernleşme sürecindeki “bocalayışlar”ın tezahürü olarak ortaya çıkmasının izahı sayılabilir. Bununla beraber, bugünden bakıldığında söz konusu bocalayışların, sadece laik toplum-dinî toplum bölünmesine yön vermiş olduğu kanaati eksik sayılır. Esas olan, bu yönelişin hangi zeminde, hangi başka ayrımlara dayanarak işlediği bağlama bakmak ve bu bağlamın MSP’nin modernleşme sürecini algılamasına/yorumlamasına olan etkilerini de tespit etmektir. Bunun için Avrupa’nın modernleşme süre-

1 A. Van Gennep, *Geçiş Ritleri*, Çev. O. B. Beşler, İstanbul, 2022, s. 9.

cine bakarken Hegel’in uzun uzadıya üzerinde durduğu *Moralität* ve *Sittlichkeit* arasında yaptığı ayırımı hatırlamak uygun olur.

Hegel, *Moralität* (öznel, bireysel ahlâk) ile *Sittlichkeit* (toplumsal ahlâk) ayırımını yaparken; Protestanlık bağlamında öznelci ahlâk anlayışının toplumcu dinî bir alternatif sağladığına vurgu yapar. Çünkü, Protestanlık, Hegel’e göre, “özelleştirme” ve “atomize etme eğilimi” dolayısıyla sivil toplumdaki örgütlenişe temel oluşturarak, “bireyleri kendi özel hayatlarını kamusal iyiye üstün tutmaya fiilen teşvik eder”. Buna karşılık, *Sittlichkeit*, “hem siyasal hem etik hem dinî bir alternatif olarak” ortaya çıkar.² Bu anlamda *Moralität* ile *Sittlichkeit* arasındaki temel fark; *Moralität*’ın insanların birbirinden yalıtılıp koparılmasına öznelci bir temel teşkil emesi karşısında; *Sittlichkeit* toplululuğu gözetken, dolayısıyla *Moralität*’a çare olan bir rol üstlenir.³ Başka açıdan, *Moralität*’ın burjuvazinin özelleşmiş bir nosyonu olarak gördüğü işlev, aynı zamanda *Sittlichkeit*’in insanlar arasında gerçekleşmesinin önündeki engeli oluşturur.⁴

Bu sebeple Hegel, burjuvazinin özelleşmiş, öznelleşmiş *Moralität*’a bağlı **bireyi**, *Sittlichkeit*’a tâbi **yurttaş** konumuna yerleştirerek, böylece burjuva bireyi aynı zamanda **politikleştirir**.⁵ Bu noktada belirtmek gerekir ki, Hegel, tarihsel bir bakışla, iktisadî ve toplumsal gelişmelerin, insanların etik ve dinî yaşamlarının odağını *Sittlichkeit*’i kullanarak yüceltmesine ket vurarak, aynı zamanda var olan toplumsal bağlarını aşındırabileceğine de dikkat çekmiştir. Bunun neticesinde, Hegel, mo-

2 L. Dickey, “Genel Giriş”, *G. W. F. Hegel, Siyasi Yazılar* içinde, Çev. D. B. Kılınc, Ankara, 2024, s. 32-49.

3 Dickey, *a.e.*, s. 32-33.

4 Dickey, *a.e.*, s. 48-4.

5 Dickey, *a.e.*, s. 48.

dern dünyanın kentliyi, burjuva olarak kamusal yaşamdan uzaklaştırma olasılığına işaret etmiştir.⁶

Hegelci perspektiften baktığımızda MSP’nin yukarıda belirttiğim “bocalamalar” karşındaki siyasî, ideolojik tavrına ışık tutmuş olabiliriz. Birincisi, MSP, kitapta belirtildiği üzere, “küçük burjuva” temsilcisi olarak, genel olarak burjuvazinin yurttaş olma doğrultusunda politikleşme olgusu karşısında *Moralität* ile *Sittlichkeit* arasındaki paradoksu kendi bünyesinde ziyadesiyle yaşamıştır. Şöyle ki: İslâmî değerleri savunmada ve telkin etmeye yönelirken temsil ettiği kesimleri birey mertebesinde siyasî özne yapmaya girişmiş; ister istemez, *Moralität’a* tâbi kılmış, yurttaş olarak konumlandırılmamıştır: Bireysel, öznel ahlâkın kaynağını bütünüyle İslâmî değerlere indirgemiş; mevcut laik siyasî düzenin toplumsal ahlâkını (*Sittlichkeit’ini*) ikame etmeyi siyasî mücadelesinin odağı yapmıştır.

Fakat, tersinden bakılırsa, laik siyasî düzen de modernleşme sürecinde *Moralität* karşısında *Sittlichkeit’i* yüceltme girişimidir: *Sittlichkeit* felsefesine dayanan laik düzen, yukarıda belirtildiği gibi, siyasal, etik ve dinî bir alternatif olarak *Moralität’i* karşısına almıştı. Şüphesiz, buradaki “dinî” olan, yurttaşlık dini (*civil religion*) özelliğini haiz bir anlayışa dayanmaktaydı ve bireyselliğe indirgenmiş bir mahiyeti son tahlilde muhafaza etmekteydi. Bu da Hegel’in dediği gibi, *Moralität’ın* “depolitizasyonu” anlamına gelen, *Sittlichkeit* felsefesinin *Moralität’a* radikal şekilde ikamesiydi. Bu doğrultuda dinin devletten ayrılması, farklı yasalara tâbi hâle getirilmiş görünmesi, aslında *Moralität’ın* *Sittlichkeit* bünyesinde eritilmesiydi. Laiklik bu durumun sembol kavramıydı ve *Sittlichkeit’in* felsefî temeliydi. MSP’nin “sistem karşıtı” bir parti tipi sayılması da bu olguyla çok yakından ilgiliydi. Çünkü:

6 Dickey, a.e., s. 47-48.

“Din, iradenin ortadan kaldırılmasını talep eder, dünyevi ilke ise iradeyi temel olarak görür; bu tür dinsel ilkeler etkili olurlarsa, izlenecek mümkün olan tek yol, hükümetin zora başvurusu ve karşıt dini bastırması veya onun taraftarlarına bir parti gibi davranmasıdır.”⁷

Yukarıdaki alıntı da göstermektedir ki, MSP olayı, son tahlilde, Türkiye’nin modernleşme sürecinin ortaya çıkardığı politik-teolojik bir olgu mahiyeti arz etmekteydi. Bu sebeple, bu kitabı (dolayısıyla doktora tezimi) yeniden yazmam söz konusu olsaydı, buraya kadar özetlemeye çalıştığım temaları odağa alarak, Hegelci perspektiften bakarak bir politik - teoloji meselesi olarak yazardım.

7 Dickey, a.e., s. 39.

Kaynakça

- Abadan, N., *Anayasa Hukuku ve Siyasal Bilimler Açısından 1965 Seçimlerinin Tahlihi*, Ankara, 1966.
- Abadan-Unat, N. -Kışlalı, A. T- Ergil, D., “Kim Kime Niçin Oy Veriyor?”, *Milliyet*, 29.9.1975.
- Ağaoğlu, T., “Milli Selamet ve Din”, *Yeni Ortam*, 2 9.193.
- Ahmad, B. - Ahmad, F., *Türkiye’de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi, 1945-1971*, Ankara , 1976.
- Akarlı E. - Ben-Dor, G. (Ed.), *Political Participation in Turkey*, İstanbul, 1975.
- Akdağ, M., “Demokraside Partileri Yaratan Etkenler”, *Özgür İnsan*, S. 1, Haziran 1972.
- Akdağ, M., *Türkiye’nin İktisadi ve İçtimai Tarihi*, 2 Cilt, İstanbul, 1974.
- Aksay, H., *Milli Nizam Davamız*, İzmir, 1971.
- Aksoy, S., *100 Soruda Türkiye’de Toprak Meselesi*, 1971.
- Akşin, S., *31 Mart Olayı*, İstanbul, 1972.
- Akşin, S., “Osmanlı-Türk Toplumundaki Sınıf Yapısı Üzerine Bir Deneme”, *Toplum ve Bilim*, S. 2, Yaz 1977.
- Akşit, B., “Gelişme mi, Evrimleşemeyen Karmaşıklık mı?”, *Gelişme Dergisi*, Bahar 1975.
- Akşit, B., “Türkiye’de Siyasal ve Jeolojik Görüşlerin Toplumsal ve Sınıfsal Belirleyicileri: İller ve Mahalleler Düzeyinde Bir İnceleme”, *Gelişme Dergisi*, Güz (13), 1976.
- Akşit, B., “Toplumsal Değişme Kuramları ve ‘Azgelişmişlik’ Epistemolojik ve Kuramsal bir İnceleme”, *Toplum ve Bilim*, 9-10, Bahar-Yaz, 1980.
- Alkan, T., *Gelişen Ülkelerde Aydınlar ve Siyaset*, Ankara, 1977.
- Almond, G. A. - Coleman, J. S., *The Politics of the Developing Areas*, Princeton, 1960.

- Almond, G.A. - B. Powell, Jr., *Comparative Politics: System Process, and Policy*, Boston, 1978, Second Edition.
- Altındal, A., "Türkiye Ekonomi Politikasında İslâmiyetin Yeri ve Rolü", *Süreç*, 3, 1980.
- Altan, C., *Atatürk'ün Sosyal Görüşleri*, İstanbul, 1965.
- Appelbaum, R. P., *Theories of Social Change*, Chicago, 1970.
- Apter, D. E., *The Politics of Modernization*, Chicago, 1965.
- Arın, C., *Siyasal Gelişme Modelleri* (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul, 1973.
- Ateş, T., "77 Seçimi Işığında MHP ve MSP'nin Oy Tabanı ve AP", *Milliyet*, 9.11.1977.
- Avcıoğlu, D., *Türkiye'nin Düzeni*, 2 Cilt, Ankara, 1971.
- Avcıoğlu, D., "Milli Selâmetçilik", *Yeni Dönem*, S. 1, 1974.
- Aydemir, Ş. S., *Enver Paşa*, 3. Cilt, İstanbul, 1971.
- Baltacıoğlu, İ., "Türkiye Dinle Nasıl Kalkınacak?", *Türk Düşüncesi*, C. 7, S. 1-7, 1957.
- Baransel, A., "Toplumsal ve Kültürel Değişme Olarak Modernleşme", *İşletme Fakültesi Dergisi*, C. 3. S. 2, 1974.
- Barkan, Ö. L., "Feodal Düzen ve Osmanlı Tımarı", *Türkiye İktisat Tarihi Semineri*, 8-10 Haziran 1973, Ankara, 1975.
- Başgil, A. F., *Din ve Laiklik*, İstanbul, 1955.
- Baydar, O., *Türk Toplumunun Tarihsel Evrimi*, İstanbul, 1969.
- Baydar, O., "Partiler ve Sınıf Yapıları", *İlke*, S. 1, 1974.
- Bayet, A., *Dine Karşı Düşüncenin Tarihi*, Çev. C. Süreya, İstanbul, 1970.
- Bayık, H., *Erbakan-Kaddafi*, y.y., t.y., (Hicret Yayınları).
- Bellah, R. N., "Religious Aspects of Modernization in Turkey and Japon", *Political Development and Social Change*, Ed. Finkle-Gable, New York, 1971.
- Bendix, F., "Tradition and Modernity Reconsidered", *CSSH*, IX/3, April, 1967.
- Bent, F. T., "The Turkish Bureaucracy as an Agent of Change", *Journal of Comparative Administration*, 1/2, May, 1969.
- Berkay, F., "Türk Toplumunu Açısından İslâmiyet", *Sosyoloji Dergisi*, S. 19-20, 1964-1966.
- Berkes, N., *Batıcılık, Ulusçuluk ve Toplumsal Devrimler*, Ankara, 1965.
- Berkes, N., *100 Soruda Türkiye İktisat Tarihi*, 1 Cilt, İstanbul, 1969.
- Berkes, N., *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, Ankara, 1973.
- Berkes, N., *Türk Düşününde Batı Sorunu*, Ankara, 1975.
- Berkes, N., *Atatürk ve Devrimler*, İstanbul, 1962.
- Birand, M. A., *30 Sıcak Gün*, İstanbul, 1978.
- Black, C. E., *The Dynamics of Modernization*, New York, 1967.
- Boratav, K., *100 Soruda Türkiye'de Devletçilik*, İstanbul, 1974.
- Bottomore, T. B., *Sociology*, New York, 1962.
- Bozbeyli, F., *Türkiye'de Siyasal Partilerin Ekonomik ve Sosyal Görüşleri*, İstanbul, 1969.

- Bozdemir, M., *Türk Ordusunun Tarihsel Kaynakları*, Ankara, 1982.
- Bozkurt, Ö., "Karşılaştırmalı Kamu Yönetimi ve Yönetim Sosyolojisi", *Toplum ve Bilim*, 2, Yaz 1977.
- Börtüçene, İ., "Dördüncü Beş Yıllık Plan", *Milliyet*, 5.12.1977 ("Her Hafta Bir Sohbet").
- Bulaç, A., *Çağdaş Kavramlar ve Düzenler*, İstanbul, 1976.
- Bulaç, A., "İslâm Toplumunda Sanayileşme", *Düşünce*, S. 8, Kasım 1977.
- Bulutay, T., "Türk Toplumsal Hayatında İktisadi ve Siyasi Gelişmeler", *SBFD*, C. XXIV, No. 2.
- Burçak, Ö., "MSP Olayı ve Bazı Yanılgılar", *İlke*, S. 2, 1974.
- Çağatay, N., *Türkiye'de Gerici Eylemler*, Ankara, 1972.
- Çakırgil, S., "Demokrasi ve Çelişkiler", *Adım*, S. 14, 1 Kasım 1976.
- Cem, İ., *Türkiye Üzerine*, İstanbul, 1970.
- Cem, İ., *Türkiye'de Geri Kalmışlığın Tarihi*, İstanbul, 1971.
- Cem, İ., *12 Mart*, C. 1, (Yazılar) İstanbul, 1973.
- Cem, İ., "Milli Selâmet Partisi'nin Hikâyesi", *Politika*, 16.10.1975.
- Cem, İ., *Tarih Açısından 12 Mart*, C. II, İstanbul, 1977.
- Civaoğlu, G., "12 Mart'ı Demirel Anlatıyor", *Tercüman*, 17.3.1978.
- Cumhuriyet*, "Seçim 77", İstanbul, 1977.
- Cumhuriyet*, 28.10.1976.
- Cumhuriyet*, 9.6.1977.
- Cumhuriyet*, 29.11.1977.
- Cumhuriyet*, 1.12.1977.
- Cumhuriyet*, 23.3.1978.
- Cumhuriyet*, 30.10.1978.
- Çam, E., "İdeoloji Olarak Kemalizm", *Haydar Furgaç'a Armağan*, İstanbul, 1974.
- Çavdar, T., *Osmanlıların Yarı Sömürge Oluşu*, İstanbul, 1970.
- Çavdar, T., *Milli Mücadelenin Ekonomik Kökenleri*, İstanbul, 1974.
- Çavdar, T., "Seçim Sonuçlarının Getirdiği Ön Bulgular", *Özgür İnsan*, S. 18, Haziran 1974.
- Çetin, H., "Dinsel Temelli Toplum", *İslâmi Hareket*, S. 10, 1.11.1978.
- Çorumlu, T., *Büyük Türkiye'ye Doğru Erbakan Olayı*, İstanbul, 1974.
- Dâver, B., *Türkiye Cumhuriyeti'nde Laiklik*, Ankara, 1955.
- Debbâğoğlu, A. v.d., *Türk Milliyetçiliği ve Batılılaşma*, İstanbul, 1975.
- Demirel, H. v.d., *İslâmi Hareket ve... MSP*, İstanbul, t.y. (Yeni Asya Yayını).
- Deutsch, K. W., "Social Mobilization and Political Development", *Political Development and Social Change*, Ed. J. L. Finkle - R. W. Gable, New York, 1971.
- Dickey, L., "Genel Giriş", *G. W. F. Hegel, Siyasal Yazılar* içinde, Çev. D. B. Kılınc, Ankara, 2024.
- DiViney -S. Crowley, J., "Universality of Modernization: An Empirical Critique", *Studies in Comparative Development*, 13 (Summer), No. 2, 1978.
- DİE*, "14 Ekim 1973 Milletvekili Seçimi Sonuçları", Ankara, 1974.

- DİE, "Milletvekili Genel ve Cumhuriyet Senatosu Üyeleri Üçte Bir Yenileme Sonuçları", Ankara, 1977.
- DİE, "14 Ekim 1973 Cumhuriyet Senatosu Üyeleri Seçimi Sonuçları", Ankara, t.y. (Yayın No: 714).
- Diyaret Gazetesi, C. 7, S. 168, 1 Temmuz. 1977.
- Doğan, Y., "MSP'de Durum", *Cumhuriyet*, 23.10.1976.
- Doğan, M., *Batılılaşma İhaneti*, İstanbul, 1977.
- Doğan, M., *Tarih ve Toplum*, İstanbul, 1977.
- DPT, *Kalkınmada Öncelikli Yörelere Tesbiti ve Bu Yörelere Teşvik Tedbirleri*, Ankara, 1973.
- Duverger, M., *Politikaya Giriş*, Çev. S. Tiryakioglu, İstanbul, 1973.
- Duverger, M., *Siyaset Sosyolojisi*, Çev. Ş. Tekeli, İstanbul, 1975.
- Düşünce, "Seçimlerin Ardındaki Gerçek ve MSP Olayı", S. 4, Temmuz, 1977.
- Eisenstadt, S. N., *Modernization: Protest and Change*, New Jersey, 1966.
- Eisenstadt, S. N., "The Development of Socio-Political Centers at the Second Stage of Modernization-A Comparative Analysis of Two Types", *IJCS*, March 1966, 7/1.
- Eisenstadt, S. N. (Ed.), *The Protestant Ethic and Modernization*, New York, 1968.
- Eisenstadt, S. N., *The Political Systems of Empire*, New York, 1969.
- Eisenstadt, S. N., "Social Change, Differentiation and Evolution", *Readings in Social Evolution and Development*, Ed. S. N. Eisenstadt, London, 1970.
- Eisenstadt, S. N., "Break-downs of Modernization", *Readings in Social Evolution and Development*, Ed. S. N. Eisenstadt, London, 1970.
- Eisenstadt, S. N., *Social Differentiation and Stratification*, Glenview. 1971.
- Eisenstadt, S. N., *Revolution and the Transformation of Societies*, New York, 1978.
- El-Akkâd, A. M., *Kur'an Felsefesi*, Ankara, t.y. (Nur Yayınları).
- Emre, S. A., *MSP Genel Başkanı S. A. Emre'nin Parti Birinci Büyük Kongresini Açış Konuşması*, Ankara, 1973.
- Emre, S. A., "MSP Genel Başkanı S. A. Emre'nin 'I. Fevkalade Büyük Kongreyi Açış Konuşması'", *Tek Yol*, S. 11, 27 Temmuz, 1973.
- Erbakan, N., *Türkiye ve Ortak Pazar*, İzmir, 1971.
- Erbakan, N., *Millî Görüş ve 3. Beş Yıllık Plan*, Ankara, 1973.
- Erbakan, N., *Millî Görüş*, İstanbul, 1975.
- Erbakan, N. vd., *Millî Görüş ve Anayasa Değişikliği*, Ankara, t.y.
- Erbakan, N., *Üç Konferans, İslam ve İlim, İslâm'da Kadın, Sanayi Davamız*, İstanbul, 1974.
- Erdoğan, G. - Börtüçene, İ., "1973 Seçimleri Eşiğinde", *Cumhuriyet*, 8.10.1973.
- Ergil, D. - Rhodes, R. I., "The Impact of the World Capitalist System and Ottoman Society", *Islamic Culture*, XXVIII, April 1974.
- Ergil, D., "Class Relations and the Turkish Transformation in Historical Perspective", *Studia Islamica*, XXXIX, 1974.

- Ergil, D., *Millî Mücadelenin Sosyal Tarihi*, Ankara, 1981.
- Ergüder, Ü. - Özgediz, S., "Halk Partileri Nasıl Görüyor?", *Hürriyet*, 19.5.1977.
- Eroğlu, C., *Demokratik Parti*, Ankara, 1970.
- Esed, M., *İslâm'da Yönetim Biçimi*, y.y., t.y. (Düşünce Yayınları).
- Eş, S., *Kavşak Noktasında Türkiye'nin Siyasal Görünüşü*, 2 Cilt, İstanbul, 1977.
- Finkle, J. L. - Gable, R. W. (Eds.), *Political Development and Social Change*, New York, 1971.
- Fossum, E., "Political Development and Strategies for Change", *Journal of Peace Research*, (1), 1970.
- Graudy, R., *Sosyalizm ve İslâmiyet*, Çev. D. Avcioğlu - E. Tüfekçi, İstanbul, 1965.
- Germani, G., "Secularization, Modernization, and Economic Development", *The Protestant Ethic and Modernization*, Ed. S. N. Eisenstadt, New York, 1968.
- Gevgilili, A., "Türkiye'de Kapitalizmin Gelişmesi ve Sosyal Sınıflar", *Sosyal Siyaset Konferansları*, 24. Kitap, İstanbul, 1972.
- Gevgilili, A., *Türkiye'de 1971 Rejimi*, İstanbul, 1973.
- Gevgilili, A., "MSP ve Anahtar Parti Savaşı", *Milliyet*, 27.10.1976.
- Glasneck, J., *Kemal Atatürk ve Çağdaş Türkiye*, Çev. A. Gelen, Ankara, 1977.
- Guillaume, A., *İslam*, London, 1973.
- Gusfield, J. R., "Tradition and Modernity: Misplaced Polarities in the Study of Social Change", *Political Modernization*, Ed. C. E. Welch, Jr., New York, 1971.
- Günaydın*, 3.12.1977.
- Güvenç, B., "How Economic Growth Begins A Theory of Social Change", *Political Development and Social Change*, Ed. J. L. Finkle - R. W. Gable, New York, 1971.
- Heper, M., *Modernleşme ve Bürokrasi*, Ankara, 1973.
- Heper, M., *Bürokratik Yönetim Geleneği*, Ankara, 1974.
- Heper, M., *Türk Kamu Bürokrasisinde Gelenekçilik ve Modernleşme*, İstanbul, 1977.
- Heper, M., "Modernleşme, Bürokrasi, Yönetim Sosyolojisi: Bazı Yanıtlar ve Düşünceler", *Toplum ve Bilim*, 8, Kış 1979.
- Heper, M., "Osmanlı Siyasal Hayatında Merkez-Kenar İlişkisi", *Toplum ve Bilim*, 9-10, Bahar-Yaz, 1980.
- Heper, M., "Türkiye'nin Siyasal Hayatında 'Milliyetçi Cephe Hükümetleri'nin Yeri", *Seha L. Meray'a Armağan*, Ankara, 1982.
- Hoselitz, B., "Teknik Değişimin Toplumsal Etkilerinin İncelenmesinde Temel Kavramlar", *SBFD*, C. XIX, Haziran 1964.
- Hyland, M. P., "Crisis at the Polls: Turkey's 1969 Elections", *The Middle East Journal*, V. XXIV, Winter 1970.
- Huntington, S. P., *Political Order in Changing Societies*, New Haven, 1975.
- Huntington, S. P., "Siyasal Gelişme ve Siyasal Bozulma", Çev. E. Özbudun, *AÜHFD*, C. 22, 23, S. 1-4, 1965-1966.

- Irmak, Y., "Çağdaş Atatürkçülük", *Atatürk Devrimleri 1. Milletlerarası Sempozyumu Bildirileri*, (10-14 Aralık 1973, İstanbul) İstanbul, 1975.
- İbrahimoğlu, M. H., *Millî Görüş Açısından Türkiye'nin Sanayileşmesi*, İstanbul, 1975.
- İlke, "14 Ekim Seçimlerinin Tahlilleri", S. 1, 1974.
- İnalçık, H., "Turkey: The Nature of Traditional Society" *Political Modernization in Japon and Turkey*, Ed. R. E. Ward -D. A. Rustow, Princeton, 1964.
- Inkeles, A. -Smith, D. H., *Becoming Modern: Individual Change in Six Developing Countries*, Cambridge, 1974.
- İslamoğlu, M., *Erbakan Ecevit'e Karşı*, İstanbul, 1974.
- Jaschke, G., *Yeni Türkiye'de İslamlik*, Çev. H. Ora Ankara, 1972.
- Kadro, S. 1, 1932.
- Kağıtçıbaşı, Ç., *Sosyal Değişimin Psikolojik Boyutları*, Ankara, 1972.
- Kağıtçıbaşı, Ç., *İnsan ve İnsanlar: Sosyal Psikolojiye Giriş*, İstanbul, 1977.
- Kapani, M., *Politika Bilimine Giriş*, İstanbul, 1977.
- Kansu, C. A., "Kemalist Bir Öğreti Var mıdır?" *Yeni Ufuklar*, C. 20, 1973.
- Karaesmen, E., "1973 Seçimleriyle İlgili Sayısal Gerçekler", *Cumhuriyet*, 27.10.1973.
- Karaesmen, E., "Seçim 77'den Ne Çıktı?", *Cumhuriyet*, 15.6.1977.
- Karagülle, S., "Dinsiz Batı ve Dindar Görüşü", *Tek Yol*, S. 17, 1974.
- Karahasanoglu, M., *Masona-Komüniste-Renksize Karşı Tek Adam Erbakan*, İstanbul, 1975.
- Karakoç, S., *İslam Toplumunun Ekonomik Strüktürü*, İstanbul, 1978.
- Karal, E. Z., "Laik Devlet Telakkisinin Avrupa'daki Gelişmesi", *Siyasi İllimler Mecmuası*, C. 18, S. 205, 1948.
- Karal, E. Z., "Müslüman Ülkelerinde Kültür Değişmeleri", *Yavuz Abadan'a Armağan*, Ankara, 1969.
- Karal, E. Z., "The Principles of Kemalism", *Atatürk: Founder of a Modern State*, Eds. A. Kazancıgil - E. Özbudun, London, 1981.
- Karib, Z., *Kıbrıs Meselesi: Beynelmillel Güçler ve Yıkılan CHP-MSP Hükümeti*, İstanbul, 1975.
- Karib, Z., *1975 Türkiye'sinde Niçin MSP?*, İstanbul 1975.
- Karpat, K., "The Transformation of the Ottoman State, 1789-1908", *XJMES*, No. 3, July 1972.
- Karpat, K., *Türk Demokrasi Tarihi*, İstanbul, 1967.
- Karpat, K. (Ed.), *Social Change and Politics in Turkey*, Leiden, 1973.
- Karpat, K., Ideology in Turkey After the Revolution of 1960", *Social Change and Politics in Turkey*, Ed. K. Karpat, Leiden, 1973
- Karpat, K., "Structural Change, Historical Stages of Modernization and the Role of Social Groups in Turkish Politics", *Social Change and Politics in Turkey*, Ed. K. Karpat, Leiden, 1973.
- Kazancıgil, A., "Türkiye'de Modern Devletin Oluşumu ve Kemalizm", *Toplum ve Bilim*, 17, Bahar 1982.
- Kazgan, G., *100 Soruda Ortak Pazar ve Türkiye*, İstanbul, 1970.
- Kautsky, J., *The Political Consequences of Modernization*, New York, 1974.

- Keleş, R., *100 Soruda Türkiye'de Şehirleşme, Konut ve Gecekondu*, İstanbul, 1972.
- Keşk, M. C., *İslam Toplumu ve Sanayi Devrimi*, Çev. Ş. Şimşek, İstanbul, 1977.
- Keyder, C., *Dünya Ekonomisi İçinde Türkiye (1923-1929)*, Ankara, 1982.
- Kıray, M., *Ereğli: Ağır Sanayiden Önce Bir Sahil Kasabası*, Ankara, 1964.
- Kıray, M., *Toplumbilim Yazıları*, Ankara, 1982.
- Kili, S., *Turkey: A Case Study of Political Development*, İstanbul, 1968.
- Kili, S., *Kemalizm*, İstanbul, 1969.
- Kili, S., *Atatürk Devrimi*, Ankara, 1981.
- Kongar, E., *Türkiye'nin Toplumsal Yapısı*, Ankara, 1976.
- Kongar, E., *Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği*, Ankara, 1979.
- Kongar, E., *Atatürk ve Devrim Kuramları*, Ankara, 1961.
- Landau, J. M., "The National Salvation Party in Turkey", *Asian and African Studies*, Vol. 11, No. 1, 1976.
- Landau, J. M., *Türkiye'de Aşırı Akımlar*, Çev. E. Baykal, Ankara, 1978.
- Lane, R., *Political Ideology*, New York, 1962.
- LaPalombara, J. -M. Weiner (Ed.), *Political Parties and Political Development*, 1966.
- LaPalombara, J., "Distribution: A Crisis of Resource Management", *Crises and Sequences in Political Development*, Ed. L. Binder, vd., New York, 1974.
- Lerner, D., *The Passing of Traditional Society*, New York, 1958.
- Lewis, B., *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Çev. M. Kıratlı, Ankara, 1970.
- Lipset, S. M., *Siyasi İnsan*, Çev. M. Tunçay Ankara, 1964.
- Lipset, S. M. - Rokkan, S., "Cleavages, Structures Party Systems and Voter Alignments: An Introduction", *Party Systems and Voter Alignments*, Eds. Lipset - Rokkan, New York, 1967.
- Magneralla, P. J., "Regional Voting in Turkey", *The Muslim World*, V. LVII, N. 3, July 1967.
- Manacorda, G., "Atatürk Reformlarında Batılılaşma ve Devrimi", *Atatürk Devrimleri 1. Milletlerarası Sempozyumu Bildirileri*, (10-14 Aralık 1973, İstanbul), Çev. Z. Umar, 1975.
- Mardin, Ş., "Historical Determinants of Social Stratification: Social Class and Class Consciousness in Turkey", *SBFD*, C. XXII, No. 4, 1967.
- Mardin, Ş., *Din ve İdeoloji*, Ankara, 1969.
- Mardin, Ş., "Power, Civil Society and Culture in the Ottoman Empire", *CSSH*, V. II, N. 1, January 1969.
- Mardin, Ş., "Ideology and Religion in the Turkish Revolution", *IJMES* (C.2) S. 3, July, 1971.
- Mardin, Ş., "Tanzimattan Sonra Aşırı Batılılaşma", *Türkiye Coğrafi ve Sosyal Araştırmalar*, İstanbul, 1971.
- Mardin, Ş., "Center-Periphery Relations: A key to Turkish Politics", *Political Participation in Turkey*, Ed. E. D. Akarlı- G. Ben-Dor, İstanbul, 1975.
- Mardin, Ş., *İdeoloji*, Ankara, 1976

- Mardin, Ş., "Din Sorunu Yeni Bir Düzeye Ulaşırken", *Milliyet*, 6.1.1977.
- Mardin, Ş., "Laiklik İdeali ve Gerçekler", *Atatürk Döneminin Ekonomik ve Toplumsal Sorunlar Sempozyumu*, 14 -16 Ocak, İstanbul, 1977.
- Mardin, Ş., "Görkemli Yapılar, Küçük Yapılar", *Milliyet*, 3.1.1978.
- Mardin, Ş., "Sınıf, Grup ve Kişilik", *Toplumcu Düşün*, S. 1, Haziran, 1978.
- Mardin, Ş., "Religion and Secularism in Turkey", *Atatürk: Founder of a Modern State*, Eds. A. Kazancıgil - E. Özbudun, London, 1981.
- Marx, K. - Engels, F., *On Religion*, Moscow, 1972.
- Mazrui, A. A., "From Social Darwinism to Current Theories of Modernization: A Tradition of Analysis", *World Politics*, V. XXI, N. 1, October, 1968.
- Mehmetoğlu, A., "MSP'nin Tabanını Tespitte Yanlışlık", *Düşünce*, S. 2. Mayıs 1977.
- Millî Gazete*, 12.9.1974.
- Millî Gazete*, 3.2.1974.
- Millî Gazete*, 21.10.1975.
- Millî Gazete*, 9.6.1977.
- Millî Gazete*, 12.6.1977.
- Millî Gazete*, 14.6.1977.
- Millî Gazete*, 15.6.1977.
- Millî Gazete*, 20.6.1977.
- Millî Gazete*, 18.10.1978.
- Millî Gazete*, 21.10.1978.
- Milliyet*, 12.10.1972.
- Milliyet*, "Milliyet 1973", İstanbul, 1975.
- Milliyet*, 26.1.1974.
- Milliyet*, 14.5.1974.
- Milliyet*, 18.9.1974.
- Milliyet*, 1.2.1977.
- Milliyet*, 18.4.1977.
- Milliyet*, 27.10.1977.
- Milliyet*, 30.11.1977.
- Milliyet*, 27.1.1978.
- Milliyet*, 19.1.1978.
- Milliyet*, 18.4.1978.
- MNP, *Millî Nizam Partisi Kuruluş Beyannamesi*, Ankara, 1970.
- MNP, *Millî Nizam Partisi Program ve Tüzük*, İstanbul, 1970.
- MNP, *Millî Nizam Partisi 1. Büyük Kongresi*, Ankara, 1971.
- MNP, *Millî Nizam Partisi İstanbul İl İdare Heyeti Faaliyet Raporu, 10 Mayıs 1970 - 9 Ocak 1971, 1. Kongre*, İstanbul, 1971.
- MSP, *Millî Selamet Partisi 9 Aralık 1973 Mahalli Seçimler Beyannamesi*, y.y., 1973.
- MSP, *MSP Mahalli Seçimlerle İlgili Olarak Adaylara ve Teşkilata Muhtıra*, y.y., 1973.
- MSP, *MSP Program ve Tüzük*, İstanbul, 1973.

- MSP, *MSP Genel Başkanı Prof. Dr. Necmettin Erbakan'ın MSP 3. Büyük Kongresini Açış Konuşması*, Ankara, 1976.
- MSP, *MSP 1976 Sanayide Milli Hamle*, y.y., t.y.
- MSP Gençlik Teşkilatı Başkanlığı, *Erbakan Anlatıyor, Üç Basın Toplantısı*, Ankara, t.y.
- Moore, Jr. B., *Social Origins of Dictatorship and Democracy*, Harmondsworth, 1977.
- MIT Study Group, "The Transitional Process", *Political Modernization*, Ed. C. E. Welch, Jr. New York, 1971.
- Naci, F., *100 Soruda Atatürk'ün Temel Görüşleri*, İstanbul, 1970.
- Onulduran, E., *Political Development and Political Parties*, Ankara, 1974.
- Onur, N., *Erbakan Dosyası*, İstanbul (M. Yayınevi).
- Ozankaya, Ö., "Toplumsal Değişme Olarak İktisadi Gelişme", *SBFD*, C. XX, No. 1, 1965.
- Ozankaya, Ö., *Atatürk ve Laiklik*, Ankara, 1981.
- Öymen, Ö., "Amerikan Malı Nurculuk", *Milliyet*, 20.2.1977.
- Özbudun, E., *Siyasal Partiler*, Ankara, 1974.
- Özbudun, E., "Sosyal Değişme ve Oy Verme Davranışları: 1973 Genel Seçimleri", *Özgür İnsan*, S. 15, 1974.
- Özbudun, E., *Türkiye'de Sosyal Değişme ve Siyasal Katılma*, Ankara, 1975.
- Özbudun, E. - Tachau, F., "Social Change and Electoral Behavior in Turkey: Toward a 'critical Realignment'?", *IJMES*, 6, (1975).
- Özdenören, R., "Ricat Yahut İnsansız Şehirler", *Yeni Devir*, 5.11.1978.
- Özdenören, R., "Gelenek", *Yeni Devir*, 27.10.1978.
- Özek, Ç., *Türkiye'de Laiklik*, İstanbul, 1962.
- Özek, Ç., *Türkiye'de Gerici Akımlar*, İstanbul, 1968.
- Özek, Ç., *Devlet ve Din*, İstanbul, 1982.
- Özel, İ., *Üç Mesele, Teknik, Medeniyet Yabancılaşma*, İstanbul, 1978.
- Özgür, Ö., *100 Soruda Kapitalizmin Gelişmesi*, İstanbul, 1972.
- Özgür, Ö., *100 Soruda Sanayileşme ve Türkiye*, İstanbul, 1976.
- Parmaksızoğlu, İ., *Türkiye'de Din Eğitimi*, Ankara, 1966.
- Parsons, T., "Some Considerations on the Theory of Social Change", *Readings in Social Evolution and Development*, Ed. S. N. Eisenstadt, London, 1970.
- Parsons, T., *The Social System*, New York, 1964.
- Politika*, 8.11.1975.
- Pye, L. W., *Aspects of Political Development*, Boston, 1966.
- Pye, L. W., "Non-Western Political Process", *Politics in Transitional Societies*, Ed. H. G. Keberchull, New York, 1968.
- Radeliffe-Brown, A. R., "Din ve Toplum", Çev. Ü. Oskay, *SBFD*, C. XXIII, No. 4, 1968.
- Ramsaur, E., *Jön Türkler*, Çev. N. Ülken, İstanbul, 1972.
- Rodinson M., *Kapitalizm ve İslamiyet*, Çev. O. Suda, İstanbul, 1969.
- Rustow, W. W., *İktisadi Gelişmenin Merhaleleri*, İstanbul, 1970.

- Rustow, D. A., "The Modernization of Turkey in Historical and Comparative Perspective", *Social Change and Politics in Turkey*, Ed. K. Karpat, Leiden, 1973.
- Savcı, B., "Cumhuriyetin Tehlikede Kurumu Lâiklik", *SBF Yüzyüncü Yıl Armağanı*, Ankara, 1959.
- Savcı, B., "1961 Anayasasının Müdür Prensipleri ve Müesseselerine Mukayeseli Kısa Bir Bakış", *Sbfd*, C. XIX, Eylül Aralık NO. 3-4, 1964.
- Savcı, B., "Türkiye'de Reform Hareketlerinin Bir Analizi", *Sbfd*, C. XX, No. 4, Aralık 1965.
- Savcı, B., "Osmanlı Türk Reformlarının (Türk Islahat Hareketlerinin) Bir Batı Demokrasisi Doğurma Çabaları", *Sbfd*, C. XXI, No. 1, 1966.
- Savcı, B., "27 Mayıs Dinamiğinden Yönelimler", *Sbfd*, C. XXV, No. 2, Haziran 1970.
- Sayan (Toprak), B., "Türkiye'de Dinin Denetim İşlevi", *Sbfd*, C. XXXII, No. 1-2, Mart-Haziran, 1978.
- Selek, S., *Anadolu İhtilali*, İstanbul, 1973.
- Sencer, M., *Osmanlılarda Din ve Devlet*, İstanbul, 1974.
- Sencer, M., *Osmanlı Toplum Yapısı*, İstanbul, 1969.
- Sencer, M., *Dinin Türk Toplumuna Etkileri*, İstanbul, 1971.
- Sezer, B., *Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı*, İstanbul, 1981.
- Sevilgen, G., "Koalisyon", *Tek Yöl*, S. 17, 1974.
- Sevilgen, G., *MSP'de Dört Yıl (1973-1977)*, Ankara, 1979.
- Shaw, S., *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, Çev. M. Harmancı İstanbul, 1982.
- Sherwood, W. B., "The Rise of Justice Party in Turkey", *World Politics*, V. XX, N. 1, October 1967.
- Shils, E., *Center and Periphery: Essays in Macrosociology*, Chicago, 1975.
- Sıbı, M., *İslam'da Din ve Devlet*, Çev. İ. Toksan, İstanbul, 1966.
- Smelser, N. J., "Mechanism of Change and Adjustment to Change", *Political Development and Social Change*, Ed. J. L. Finkle- R. W. Gable, New York, 1960.
- Smelser, N. J., "Sosyal İlişkilerin Modernleşmesi", *İktisat ve Sosyal Bilimler*, Çev. A. Y. Sarıbay, C. II, S. 1. Temmuz, 1981.
- Soysal, M., *Anayasa'ya Giriş*, Ankara, 1969.
- Soysal, M., *100 Soruda Anayasanın Anlamı*, İstanbul, 1974.
- Soysal, M., "Şeyhülislamlık mı?", *Milliyet*, 12.7.1974.
- Soysal, M., *Güzel Huzursuzluk*, Ankara, 1975.
- Soysal, M., "MSP Ciddiye Alınması Gereken Bir Partidir", *Milliyet*, 22.4.1977.
- Steinhaus, K., *Atatürk Devrimi Sosyolojisi*, Çev. M. Akkaş, İstanbul, 1973.
- Stirling, P., "Religious Change in Republican Turkey", *The Middle East Journal*, XII, 1958.
- Sunar, İ., *State and Society in the Politics of Turkey's Development*, Ankara, 1974.
- Şapolyo, E. B., *Mezhepler ve Tarikatlar Tarihi*, İstanbul, 1964.
- Şaylan, G., *Türkiye'de Kapitalizm, Bürokrasi ve Siyasal İdeoloji*, Ankara, 1974.
- Şaylan, G., "Ordu ve Siyaset", *Armağan: Kanun-u Esasi'nin 100. Yılı*, Ankara, 1978.
- Şnurov, A. -Rozaliyev, Y., *27 Mayıs Sonrası Kapitalist Gelişme ve Sınıf Mücadeleleri*, İstanbul, 1970.
- Şener, S. A., "Sosyal Değişmemiz Üzerine Bir Tahlil Denemesi", *İslami Hareket*, S. 9, Ekim 1978.
- Tachau, F. - Good, M. J. D., "The Anatomy of Political and Social Change: Turkish Parties, Parliaments, and Elections", *Comparative Politics*, V 5, N. 4, July 1973.
- Tanju, S., *Tepedeki Dört Adam*, İstanbul, 1978.
- Tanör, B., *Siyasi Düşünce Hürriyeti ve 1961 Anayasası*, İstanbul, 1969.
- Tanör, B., "Laiklik Bir İthal Malı mıdır?", *Yargı*, S.34, Şubat, 1979.
- Taplamacıoğlu, M., *Din Sosyolojisi*, Ankara, 1975.
- Tayanç, T., *Sanayileşme Sürecinde 50 Yıl*, İstanbul, 1973.
- T.C. Resmi Gazete*, S. 14072, 14.1.1972.
- T.C. Resmi Gazete*, S. 14793, 8.2.1974.
- T.C. Resmi Gazete*, S. 15207, 13.4.1975.
- T.C. Resmi Gazete*, S. 16235, 21.3. 1978.
- Tekeli, İ. - Gökçeli, R., *1973 ve 1975 Seçimleri, Seçim Coğrafyası Üzerinde Bir Deneme*, İstanbul, 1977.
- Tevhid*, "MSP Büyük Kongresi'nin Ardından Selahaddin Eş'le Bir Mülakat", 23 Ekim 1978.
- Teziç, E., *100 Soruda Siyasi Partiler*, İstanbul, 1976.
- Timur, T., *Türk Devrimi ve Sonrası*, Ankara, 1971.
- Tipps, D. C., "Modernization Theory and the Comparative Study of Societies: A Critical Perspective", *CSSH*, V. 15 N. 2, March 1973.
- Toprak, B., *İslam and Political Development in Turkey*, Leiden, 1981.
- Toprak, Z., *Türkiye'de 'Milli İktisat' (1908 1918)*, Ankara, 1982.
- Tökin, P. H., *Türk Tarihinde Siyasi Partiler ve Siyasal Düşüncenin Gelişmesi*, İstanbul, 1965.
- Tunaya, T. Z., *Türkiye'de Siyasal Partiler*, Ankara, 1952.
- Tunaya, T. Z., *Hürriyetin İlanı*, İstanbul, 1959.
- Tunaya, T. Z., *Türkiye'nin Siyasal Hayatında Batılılaşma Hareketleri*, İstanbul, 1960.
- Tunaya, T. Z., *İslamcılık Cereyanı*, İstanbul, 1962.
- Tunaya, T. Z., *Türkiye'nin Siyasal Gelişmeleri*, İstanbul, 1970.
- Tunçay, M., *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931)*, Ankara, 1981.
- Turan, İ., *Cumhuriyet Tarihimiz*, İstanbul, 1969.
- Turan, İ., *Siyasal Sistem ve Siyasal Davranış*, İstanbul, 1977.
- Turhan, M., *Garplışmanın Neresindeyiz?*, İstanbul, 1972.
- Tütengil, C. O., *Az Gelişmenin Sosyolojisi*, İstanbul, 1971.
- Tütengil, C. O., "MSP'nin Aradığı Taban", *Cumhuriyet*, 22.5.1977.
- Ülgener, S., *İktisadi İnhıtat Tarihimiz Ahlak ve Zihniyet Meseleleri*, İstanbul, 1951.

- Ülgener, S., "Gelenekçi Bir Toplumun İktisadî Kıymet ve Zihniyet Meseleleri", *ESEKHK*, İstanbul, 1963.
- Ülgener, S., *Zihniyet ve Din*, İstanbul, 1981.
- Ülken, H. Z., *Dini Sosyoloji*, İstanbul, 1943.
- Ülken, H. Z., "Şark-Garp Problemi Karşısında İslamiyet", *İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 12, 1964.
- Van Gennep, A., *Geçiş Ritleri*, Çev. O. B. Beşler, İstanbul, 2022.
- Wallerstein, İ. - Kasaba, R., "Incorporation into the World Economy: Change in the Structure of the Ottoman Empire", *Gelişme Dergisi*, C. 8, S. 1-2, 1981.
- Ward, R. E. - Rustow, D. A. (Ed.), *Political Modernization in Japon and Turkey*, Princeton, 1964.
- Weiner, M., *Modernization: The Dynamics of Growth*, New York, 1966.
- Weiner, M., "Political Participation: Crisis of the Political Process", *Crisis and Sequences in Political Development*, Eds. L. Binder, vd. New Jersey, 1974.
- Wilkinson, P., *Social Movements*, London, 1971.
- Yalçın, N., "Erbakan'ın Ağır Sanayi Hamlesi ve Traktör", *Milliyet*, 8.8.1976.
- Yalman, N., "Some Observation on Secularism in İslam: The Cultural Revolution in Turkey", *Deadalus*, Winter 1973.
- Yankı, S. 130, 1973.
- Yankı, S. 139, 1973.
- Yankı, S. 140, 1973.
- Yankı, S. 294, 1976.
- Yankı, S. 296, 1976.
- Yankı, S. 305, 1977.
- Yankı, S. 308, 1977.
- Yankı, S. 332, 1977.
- Yankı, S. 351, 1977.
- Yankı, S. 353, 1977.
- Yavuz, F., *Din Eğitimi ve Toplumumuz*, Ankara, 1969.
- Yerasimos, S., *Az gelişmişlik Sürecinde Türkiye*, 3 Cilt, İstanbul, 1974, 1975.
- Yücekök, A. N., "Determinizm ve Modernleşme", *SBFD*, C. XXIV, Haziran-1969, No. 2.
- Yücekök, A. N., "Türkiye'de Din Eğitim Örgütlerinin İllere Göre Dağılımı", *SBFD*, C. XXV, No. 2, 1970.
- Yücekök, A. N., *Türkiye'de Örgütlenmiş Dinin Sosyo-Ekonomik Tabanı*, Ankara, 1971.
- Yücekök, A. N., *100 Soruda Din ve Siyaset*, İstanbul, 1971.
- Zeydan, A. K., *İslâm'da Fert ve Devlet*, Çev. C. Arzu, İstanbul, 1978.

Dizin

- 12 Mart 122, 136, 137, 138, 139
- 27 Mayıs 113, 117, 118, 122, 123
- 1961 Anayasası 120, 122, 123, 134
- A**
- Abadan-Unat, Nermin 118, 206
- Adalet Partisi 113, 118, 120, 121, 122, 124, 132, 133, 136, 137, 138, 139, 141, 166, 167, 168, 169, 170, 171, 172, 173, 179, 180, 181, 182, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 190, 192, 193, 194, 195, 202, 208, 209, 210, 212, 213, 214, 215, 227, 228, 229, 234, 235, 236, 237, 238, 239, 240
- Adem-i merkezîyet 76
- Akşit, Bahattin 22, 209, 210, 211
- Almanya 86, 151, 246, 247
- Anayasa Mahkemesi 134, 140
- Anomi 62, 63
- Arnold van Gennep 12
- Ateş, Toktamış 193, 195
- Avrupa 12, 34, 37, 73, 75, 76, 77, 78, 79, 81, 82, 85, 94, 95, 161, 162, 246
- B**
- Batı Avrupa 34, 73, 76, 77, 78
- Birinci Dünya Savaşı 92
- Birleşmiş Milletler 33
- C**
- Cem, İsmail 81, 89, 91, 115, 117, 121, 122, 125, 137, 139, 245
- Ç**
- Çavdar, Tefvik 79, 82, 166, 177, 178, 179, 180, 182, 184, 185, 202
- Çin 34
- D**
- D. E. Apter 22, 30, 56, 68
- Demirel, Süleyman 138, 139, 195, 227, 228, 231, 232, 234, 235, 236, 238
- Demokrat Parti 113, 115, 116, 117, 118, 120, 122, 132, 133, 166, 167, 168, 169, 170, 171, 172, 179, 180, 181, 182, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 190, 192, 193, 194, 202, 206, 207, 212, 213, 214, 215, 219

- Devlet Sanayi ve İşçi Yatırım Bankası 221
 Diyanet İşleri 220, 230
 Doğu Avrupa 37
- E**
 Ecevit, Bülent 217, 221, 222, 223, 224, 225, 226, 236
 Eisenstadt 28, 29, 33, 34, 35, 36, 39, 40, 41, 45, 46, 54
 Emre, Süleyman Arif 140, 141, 220
 Erbakan, Necmettin 124, 125, 126, 128, 131, 135, 139, 140, 143, 145, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 155, 156, 157, 158, 159, 161, 162, 163, 189, 192, 194, 216, 218, 219, 220, 221, 222, 223, 225, 226, 229, 231, 232, 233, 234, 235, 236, 238, 244, 245, 247
 Ergil, Doğu 77, 78, 79, 206
 Ergüder, Üstün 207, 208
 Erim, Nihat 137, 138
- F**
 Filistin Kurtuluş Örgütü 229
- G**
 Garpcı İslâmcılar 84
 Garpcılık 84
 Garpcı Türkçüler 84
 Geçiş toplumu 37, 45, 71, 135, 242
 Gökalp, Ziya 147
- H**
 Hegel 13, 14
 Heper, Metin 21, 33, 34, 36, 37, 45, 76, 77, 98, 108, 109, 240
- Huntington 28, 29, 32, 35, 38, 39, 42, 45, 46, 62, 63
 Hz. Muhammed 58, 64, 65, 152
- I**
 II. Abdülhamid 86, 87, 101
 II. Mahmud 77, 81, 82, 87
 III. Selim 77, 80, 81, 82, 87
 IMF 237
 Irmak, Sadi 227
- İ**
 İkinci Dünya Savaşı 32, 33, 114
 İkinci Milliyetçi Cephe 152, 236
 İktidar mitosu 233
 İngiltere 34, 86
 İslâmcı ideoloji 25, 59, 60, 61, 63, 64, 71, 84, 85, 106
 İslâmcı İdeoloji 25
 İslâmcılık 84, 123, 192
 İslâmcı tez 24
 İslâm Konferansı 229
 İsveç 34
 İşlevsel farklılaşma 23, 39, 40, 41, 48
 İttihat ve Terakki 96, 112
- K**
 Kemalist 93, 94, 100, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 134, 135, 136, 243
 Kemalizm 76, 93, 98, 106, 108, 109, 123, 136, 150, 243
 Keyder, Çağlar 96
 Kıbrıs sorunu 221, 223, 226
 Kışlalı, Ahmet Taner 206
 Koçi Bey 93
 Kongar, Emre 29, 30, 31, 38, 97, 113
 Kurumsal uzmanlaşma 54
 Kuzey Amerika 34

- L**
 Levy 30, 38
- M**
 Magna Carta 76
 Mardin, Şerif 51, 53, 57, 73, 75, 89, 90, 91, 95, 97, 98, 101, 102, 103, 104, 105, 107, 108, 234, 242
 Max Weber 37, 107
 Mazrui 31, 32
 Mekke 58
 Meşrûtiyet 81, 82, 85, 127
 Millî enerji 85
 Millî Görüş 141, 142, 143, 144, 145, 148, 150, 153, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 192, 235
 Millî Nizam 111, 118, 122, 124, 125, 126, 127, 128, 133, 138, 194
 Milliyetçi Cephe 152, 227, 236, 240
 Moralitât 13, 14
- N**
 Nizâm-ı Cedid 87
 Nizamülmülk 126
 Nurcular 147, 194, 195, 197
- O**
 Onur, Necdet 140, 151, 152, 218, 219, 224, 226
 Ortak Pazar 135, 143, 161, 162, 163
 Osmanlı 24, 71, 72, 73, 74, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 96, 104, 105, 106, 107, 109, 111, 112, 113, 132, 147, 161
- Ö**
 Özel, İsmet 12, 61, 63, 119, 159
- Özgediz, Selçuk 207, 208
- P**
 Paksu, Ahmet Tevfik 194, 196
 Parsons 39, 40, 52
 Patrimonyal bürokrasi 76
 Prusya 34
- S**
 Sadi Irmak 227
 Sekülerizasyon 54, 55, 99, 100, 102, 103, 106
 Sekülerizm 107, 109
 Sened-i ittifak 75
 Sened-i İttifak 75
 Sezer, Baykan 48, 53, 59, 107
 Sittlichkeit 13, 14
 Sivil Toplum 13, 105
 Siyasal kültür 55, 56, 67, 68, 69, 243
 Siyasal toplumsallaşma 55, 68, 69, 243
 Smelser 29, 30, 39, 41, 42
 Soğuk savaş 32, 33
 Sosyal çatışmalar 41
 Sosyal değişme 28, 30, 60, 112, 113, 115, 169
 Sosyal eylem 43, 54
 Sosyal hareketlenme 44, 45, 48, 49
 Süleyman Paşa 147
- T**
 Tanzimat 81, 82, 86, 87, 94, 117, 127
 Tekeli, İlhan 183, 184, 185, 186
 Tekeli, Şirin 214, 215
 Tunaya, Tanık Zafer 21, 57, 72, 81, 84, 85, 86, 87, 88, 103, 115
 Turan, İlter 17, 19
 Türkçülük 84, 123

U
Ufkî devletçilik 159
Uzak Doğu 34
Ü
Ülgener, Sabri 107

Y
Yapısal bütünlenme 41, 42, 44
Yapısal farklılaşma 40
Yaygın Özel Sektör 159
Yeniçeri 80, 81, 88

Türkiye’de Modernleşme Din ve Parti Politikası

‘Millî Selâmet Partisi Örnek Olayı’

Bu kitap, münhasıran bir siyasal parti incelemesi değildir. Bir partinin (Millî Selâmet Partisi -MSP), bizâtihi sonucu olduğu Türkiye’nin modernleşme sürecinin “paradokslarına” / “patolojilerine”, temsil ettiği kesimlerin o süreci algılamaları, yorumlamaları doğrultusunda verdiği cevaptır. İslâmî değerleri savunmada ve telkin etmeye yönelirken MSP temsil ettiği kesimleri birey mertebesinde siyasî özne yapmaya girişmiş; Hegelci ifadeyle ister istemez, bireysel, öznel ahlaka (Hegelci anlamda *Moralität*’a) tâbi kılmış, yurttaş olarak konumlandıramamıştır: Bireysel, öznel ahlâkın kaynağını bütünüyle İslâmî değerlere indirgemiş; mevcut laik siyasî düzenin toplumsal ahlâkını (*Sittlichkeit*’ini) ikame etmeyi siyasî mücadelesinin odağı yapmıştır. Fakat, tersinden bakıldığında ise, laik siyasî düzen de modernleşme sürecinde *Moralität* karşısına *Sittlichkeit*’i yüceltme girişimiydi: *Sittlichkeit* felsefesine dayanan laik düzen, siyasal, etik ve dinî bir alternatif olarak *Moralität*’ı karşısına almıştı. Şüphesiz, buradaki “dinî” olan, yurttaşlık dini (*civil religion*) özelliğini haiz bir anlayışa dayanmaktaydı ve bireyselliğe indirgenmiş bir mahiyeti son tahlilde muhafaza etmekteydi. Bu da *Moralität*’ın “depolitizasyonu” anlamına gelen, *Sittlichkeit* felsefesinin *Moralität*’a radikal şekilde ikamesiydi. Bu doğrultuda dinin devletten ayrılması, farklı yasalara tâbi hâle getirilmiş görünmesi ise, aslında *Moralität*’ın *Sittlichkeit* bünyesinde eritilmesiydi. Laiklik bu durumun sembol kavramıydı ve *Sittlichkeit*’in felsefî temeliydi. MSP’nin “sistem karşıtı” bir parti tipi sayılması da bu olguyla çok yakından ilgiliydi. Bu anlamda, MSP’nin, son tahlilde, Türkiye’nin modernleşme sürecinin ortaya çıkardığı politik-teolojik bir olgu mahiyeti arz ettiği söylenebilir.

“dün”den öğrendikleriyle
“bugün”ü yaşamak
“yarın”ları aydınlatır.

DÜN BUGÜN YARIN YAYINLARI
Ankara Caddesi, Ünal Han No: 21/4
Cağaloğlu, Eminönü - Fatih / İstanbul
Tel. - Faks: +90 212 526 98 06
www.dby.com.tr • dby@dby.com.tr

ISBN 978-625-5905-02-4

9 786255 905024